

Helytörténetírás és magyarságtudat

„*A népek emlékezete a hagyomány*” – írta Németh László, s ennél szemléletesebben aligha fogalmazhatnánk meg azt a szerepet, amit az írott és a szóbeli történelem (vagyis a hagyomány) egy nép azonosságtudatának kovácsolásában betölt. Hiszen még egy családot, rokonságot is jórészt a közös emlékek tartják össze, gyermekeimmal a legmeghittebb pillanatok a közösen és azonosan megélt emlékek felidézése jelenti. A népek hagyományokra, történelmükre szakkönyvekben, regényekben, operákban, festményekben, filmekben történő átélésével emlékeznek. A mohácsi vész, az egri vár diadala, a dicsőséges tavaszi hadjárat vagy az október 23-i felvonulás emléke ma is összetartó kapcsolatot, a közös *hagyomány* kölékét jelenti mindenki számára, aki magyarnak mondhatja magát.

Nem véletlen, hogy az idegen hatalmak és az idegen érdekek első teendőik között tartják számon, hogy a leigázott vagy a leigázandó népeknek ezt a hagyományban, emlékezésben, történelmi tudatban gyökerező immunrendszerét támadják és zilálják szét. Mert ha sikerül a történelem felemelő, nemzetet kovácsoló eseményeit elszűrkiteni, kétségessé tenni, végső soron pedig a feledésbe taszítani, akkor az a nép már nem közösség, nem nemzet. Az emlékezetkihagyásokkal küszködő, gyökereitől elszakított társadalomnál pedig már könnyű elérni az identitászavart, a mának élest, az egymás iránti közömbösséget, sőt az önmaga sorsa iránti közönyt.

1. A mögöttünk lévő évtizedek szellemi környezetszennyezésének súlyos következménye, hogy a történelemtudomány és a történelemtanítás tragikus módon eltávolodott, keményebben fogalmazva *elszakadt* a nemzettől, amiből következően a nemzet is eltávolodott, elidegenedett saját történelmétől. Társadalmunk történelem iránti érdeklődése csekély, történelmi ismeretei aggasztóan hiányosak. Az ezzel kapcsolatos felmérések riasztó tudatlanságot és érdektelenséget mutatnak.

Mindéz elsősorban az iskolai történelemtanítás elsvárosodásával, hazuggá válásával függ össze. Az úgynevezett marxista történelemírás és történelemtanítás nemcsak történelmünk jelentős eseményeit, nemegyszer korszakait hallgatta el vagy hamisította meg, nemcsak jelentéktelen történelmi figurák szerepét nagyította a pártállam igényei szerint, de azáltal, hogy a történelmi események vizsgálata és minél érdekesebb formában való oktatása helyett idegen alapokra felhúzott elméletek gyártásával és diákokba sulykolásával foglalkozott, *ki is lúgozta, el is szintelenítette történelmünket*. Elhagyott, üres csigaházzal tette hasonlatossá, amelyben már nincsen élet, és semmi esetre sem alkalmas arra, hogy az ifjúság nevelője, a nemzeti összetartóerő pillére legyen.

Tudjuk, hogy nemzetünk nagy, felfelé ívelő korszakaiban, a felvilágosodás, a reformkor évtizedeiben, de még a kicgyezést követő országos fellélegzés vagy a trianoni sorscsapás utáni nemzeti eszmélés időszakában is mennyire megnőtt a történelem, különösen pedig az ország *népi történelme*, vagyis a néprajz iránti érdeklődés, s az a törekvés, hogy a múltra való emlékezésből merítsünk erőt. Most, amikor ismét kitisztult hazánk fölött az égbolt, sok egyéb mellett az a feladat áll történészeink, történelemtanáraink előtt, hogy a nemzet érdeklődésében, de különösképpen és mindenekelőtt az iskolai oktatás minden szintjén visszaállítsuk a történelemnek mint tudománynak és mint tananyagának rangját és becsületét. Ebben pedig igen nagy szerepet vállalhat a *helytörténetírás*. A történelemtudománynak ezt a sajátos ágát talán *kevésbé érintette az ideológiai fertőzés*, bár kétségtelen, hogy a napi és helyi politika keze, sőt gyakran még a lába nyoma is meglátszik sok, az elmúlt évtizedekben született helytörténeti munkán. Mégis, ha a szerzőnek nem kellett szakmai hiányosságait politikai képmutatással ellensúlyozni, és ha betartották a helytörténetírás egyik legfontosabb módszertani ismérvét – nevezetesen, hogy a helytörténet nem az országos köztörténet helyi vetülete, hanem a helyi sajátosságok tárháza –, akkor értékes, a történelemtudományt és a szülőföldhöz való érzelmi kötődést egyaránt szolgáló, a politikai körülményekhez képest színvonalas és tisztességes művek születtek.

Érdekes és tanulságos, hogy míg az országban általában hanyatlóban volt a hivatalos történelem iránti érdeklődés, egy-egy vidék, város vagy kisebb település, esetenként egy-egy népesoport múltjával, hagyományával foglalkozó művek, elsősorban természetesen ott helyben, számottevő olvasottságnak örvendhettek, igen hamar elfogytak. A történelemtudománynak ezt a műfaját nagyobb részben köztisztvisletben álló és az átlagosnál több erkölcsi tartással rendelkező szerzők művelték. S bár az elmúlt négy évtized könyvtárnyi helytörténeti irodalmának is számottevő része fog majd kihullani az utókor ítéletének rostáján, értékes művek sora született, a bennük közölt, feldolgozott anyag jó alapot nyújthat a megújuló köztörténetírás számára is.

2. A helytörténetírás nem más, mint *történettudományunk hajszálygökerzete*. Tudjuk, hogy a hosszú ideig tartó szárazság miatt már pusztulófélben lévő fa az éltető esőt követően elsősorban gyökérzetét, hajszálygökereinek rendszerét regenerálja, hogy aztán lombját is kibonthassa. Ugyanígy a megújuló helytörténeti kutatás nyújthat igényesebb történelemtanárainknak olyan municiót, tárgyi és szellemi töltést, amivel legalább részben ellensúlyozhatják a ma még jórészt deformált történelemtanárkönyveket, tankönyveket. A jó tanárok már eddig is keresték, és többségében meg is találták azokat a lehetőségeket, amelyek a tanterv merevsége mellett lehetőséget adtak tantárgyuk „alternatív” oktatására. A helytörténeti anyag segítségével pedig, felhasználva annak földrajzi és társadalmi közelségét, még inkább felkelthetik a diákokban a történelem iránti érdeklődést. Ez pedig, állítom a legszebb, legméltóbb tanári feladatok közé tartozik, és semmivel sem nehezebb, mint a gyanús és ingatag elméletek diákfejébe sulykolása. Ifjúságom idején, mikor még nagyobb számban éltek közöttünk igazi pedagógusok, a jó történelemórákat – emlékszem – még legközönyösebb osztálytársunk is meséknek – vagy krimiknek – kijáró érdeklődéssel hallgatta. Hiszen a történelem az *elhivatott tanár* óráján minden mesénél szebbé és minden kriminél izgalmasabbá – de annál lényegesen tartalmasabbá és tanulságosabbá – válik.

Amikor pedig erre törekszik a tanár, hathatós segítséget nyújt számára a helytörténetírás azáltal, hogy táj- és emberközelié hozza a diákok számára a történelem elvont, tanártól és diáktól nem kevés képzelőerőt igénylő tantárgyát. A gyermek, különösen ha szabadideje túlnyomó részét passzív élményszerzéssel, *zenehallgatással*, televízió- vagy mozinézésével tölti, nehezen tud térben és időben egyszerre elvonatkoztatni. Könnyítsük meg számára a történelem egy-egy témájához való kötődést azáltal, hogy a helytörténeti segítségével legalább az egyik dimenziót, a teret leszűkítjük, elérhetővé, elképzelhetővé tesszük számára. Eszembe jut egy paraszt-önéletrészlet olvasott kép. Gyermekkoráról írja a szerző, mikor kihirdették a templomban, hogy kitört a világháború, ő azt hitte, hogy az ott a templom előtti téren, a nagy tölgyfa alatt zajlik majd le.

De hiszen vannak történelmünknek olyan eseményei, amelyek valóban a templomtereken, a községházakban, a falvak határában, egy-egy település gyermekek által is ismert környéken zajlottak le. Így különösen fontos szerepet vállalhat a helytörténet a közelmúlt történelmének tanításában. Mert a mohácsi vész oktatása során a helytörténet legföljebb a mohácsi pedagógust segítheti, de már az 1918–19-es polgárháborút, a második világháborús frontot, a koalíciós küzdelmeket, a kommunista hatalomátvételt, a deportálásokat, a kitelepítéseket, a beszolgáltatásokat, a helyi szervezetek szétverését, a forradalmi eseményeket, kollektívizálást, a falvak elsorvasztását és más sorscsapásokat elsősorban a helytörténet, a helyi történelem segítségével lehet tanítani, megmagyarázni, *megértését érzelmileg is megalapozni*.

Erre pedig különösen a közelmúlt eseményeinek igaz, szinte átélészerű megismertetése érdekében van szükség. Mert a korábbi évszázadok történelmét megtalálják az érdeklődők, megtanulhatják a diákok az egykor megjelent, s mostanában újból kiadott, jól-rosszul megírt, ám a semminél mégis többet nyújtó történelemtanárkönyvből. De vajon mikor készül el az elmúlt ötven év köztörténetének színvonalas és reális szintézise? Mikor tudnak majd történészeink időben annyira eltávolodni az eseményektől, és korábbi önmaguktól, a belőlük nevelt torzító ideológiáktól, hogy tárgyilagosan láthassák és írassák meg a magyar nemzetnek ezt a tragikus fél évszázadát? Erre, ha már történelem is próbálkozások, bizonyára sokáig kell még várunk. A hajszálygökereket azonban máris fejleszthetjük. Egy település, falu, város, tájegység vagy térség helytörténetét egy-egy alkalmas történelemtanár, a honismereti mozgalomban nevelkedett amatőr helytörténész vagy a belőlük verbuválódó munkaközösség is összeállíthatja, ha ugyan még nem készítették el eddig. *Alkalmas* történelemtanárt mondhat, mert súlyos kérdés, hogy vajon pedagógusaink hányad része lenne alkalmas erre emberileg, szakmailag? Nincsenek illúzióim! Ezért tartom halaszthatatlan feladatnak, hogy a tanító- és tanárképzőkben végre kapja meg a jelentőségének megfelelő

szerepet a *honismeret* és a *helytörténet oktatása*, hogy ismét olyan elkötelezett, korszerűen felkészült emberek kerülhessenek ki ezekből az intézményekből, mint az egykori *néptanítók* voltak. Hiszen a helytörténet csak az arra érdemes pedagógusok közvetítésével töltheti be egyik legfontosabb szerepét: a jövő nemzedéke történelmi ismereteinek, nemzeti identitásudatának erősítését.

3. A helytörténet kutatásának, írásának és oktatásának másik, az előbbinél semmivel sem csekélyebb jelentősége a határokon túl, *nemzetiségi sorban élő magyarság körében* érvényesül. Tudjuk, hogy a szomszédos államok eddig bolsevik mezbe öltöztetett, újabban pedig egyre inkább álarc nélkül megmutatózó nacionalizmusa nem tette, s jórészt még ma sem teszi lehetővé, hogy a nemzetiségi iskolákban a diákok *saját történelmüket* is tanulhassák. Arról csak a világtörténelem keretében hallhatnak, továbbá abból értesülhetnek, amit az „államalkotó” és „uralkodó” nép a magyar történelemből volt szíves magának kisajátítani. Könnyen elképzelhetjük, hogy mennyit és milyen szellemenben tanulhatnak tehát a mátyusföldi, a kalotaszegi, a tóháti vagy az al-dunai magyar gyermekek nemzetünk történelméről!

Hacsak....!

Hacsak nincs olyan szerencsénk, hogy van tanárjukban emberi tartás és valamennyi bátorság, és megkeresi a magyar történelem oktatásának *valamilyen* lehetőségét. Erre egyrészt a magyar irodalom adhat keretet, leginkább azonban a helytörténet nyújt lehetőséget, a falu vagy a város, a szűkebb táj történelmi eseményeinek föllevenítésével, a történelmi emlékhelyek fölkeresésével, a néprajzi értékek, a népelet részleteinek megismerésével. Amihez természetesen elsősorban az szükséges, hogy maguk a tanítók és a tanárok ismerjék ezeknek a helyeknek történelmi vonatkozását! De ha fölfegyverezték magukat a helytörténeti ismeretekkel, akkor a lehető leghatékonyabb módszerrel vezethetik diákjaikat a magyar történelem lelket melegítő, emberségre és magyarságra egyként nevelő ösvényein. Mert rövidlátó és elvakult tantervek, tankönyvek megakadályozhatják; gyűlölködő hivatalnokok megülthetják, hogy a zentai, az eszéki, a gyulafehérvári, a rahói vagy a rimaszombati magyar gyermekek iskolájuk falai között megismerhessék a magyar történelem legnagyobb alakjait, főlemelő vagy torokszorító eseményeit, de azt nem tudják megakadályozni, hogy tanítójuk, városuk múltját, népének gazdasági és kulturális erőfeszítéseit, a közelben vívott csaták színhelyeit, a szomszédos várak legendáit, templomok, kastélyok, s más középületek építetőit, tervezőit és lakóit, településük egykori népének, közvetlen elődeinek életét, *megmaradásuk hőskölteményét*.

Nem véletlen, hogy az elmúlt évtizedekben a határokon kívüli magyar tudományosság – az átfogó történelmi kutatásokhoz szükséges intézményrendszer hiánya és a hivatalos történelmi rögeszmék megkerülhetősége miatt – elsősorban kiváló helytörténeti munkákat tett az egyetemes magyar művelődés asztalára. Az erdélyi, a felvidéki, a várvidéki, a muraközi, a vajdasági történészek mind-mind elsősorban a nemzeti történelmük hajszálgyökereit jelentő helytörténetet művelték az elérhető legmagasabb szinten.

4. Most, mikor honfoglalásunk 1100. évfordulójára készülünk vagy legalábbis kellenc készülnünk, érdemes visszatekintnünk a múlt század utolsó évtizedeire, amikor a millenniumot már évekkel, évtizedekkel megelőzve helytörténeti füzetek, kötetek, sorozatok tömegét kezdték írni, kiadni. Sok száz település akkor látott hozzá, hogy feldolgoztassa, megírassa történelmét, akkor indult a máig egyedülálló nagy város- és megyetörténeti sorozat. Nekünk már nincsenek évtizedeink az évfordulóig, de talán még nagyobb szükségünk van arra, hogy a nemzetpusztító viharok után mélyebbre eresszük gyökereinket, erősebben kapaszkodjunk a múltunkba itt a Kárpát-medencében.

Szülessenek hát új, tiszta szellemű, tudományos színvonalú, kérészéletű ideológiáktól mentes helytörténeti művek honfoglalásunk 1100. évfordulójának tiszteletére, most is zajló új honfoglalásunk szellemében. Ezek szolgálják majd igazán a nemzeti identitást, az összetartozás és az otthonlét régóta nélkülözött érzését határainkon innen és túl.